

Hadnagy József

Szociálpedagógus-képzés Egerben

Csoportmunka – képzési modell

Ki a szociálpedagógus?

A szociálpedagógus a normál személyiségfejlődésű, disszociális tüneteket mutató és a különböző személyiségfejlődési stádiumokban jelentkező természetes krízisekhez kapcsolódó támogató beavatkozások szakembere. Elsődlegesen nevelői attitűddel közelít a kliensek felé, ennek megfelelően az egyén környezetével is képes és tud foglalkozni annak érdekében, hogy az egyén adaptívan tudja ellátni szociális működését.

Az adaptív szociális működés ellátása nem más, mint szocializációs eredmény, így a szociálpedagógus a szocializációt segítő szakember. Bábosik (2000) felfogása szerint a pedagógiai tevékenység komplex értelmezése során a szocializációt segítő, szociális tanulásnak tulajdonítunk jelentős szerepet. Ezen tevékenység során az egyén képessé válik az önvezérlésre, a realitásérzékre, a racionalitásra, a szenzibilitásra, és növekszik kreativitása. Mindezek kialakításában nagyon fontos feladata van minden szakembernek, aki kapcsolatba kerül a felnövekvő generációval. Azonban ezek a szocializációs célok csak azoknál a gyermekeknél valósíthatók meg tervszerűen, akik a normál személyiségfejlődés útját járták be. Az ő szükséglet-kielégítésük a biztonságon alapszik, és a fiziológiai szint kielégítettsége garantálja, hogy az iskola közvetett hatásait is képesek befogadni. Azonban a veszélyeztetett gyermekek esetében az oktatói-nevelői folyamat komplex felfogása is kevés ahhoz, hogy a disszociális viselkedést a szociális tanulás lehetőségének megteremtésével kompenzálni tudjuk. Erre hatékonyabb eszközökre, kidolgozott módszertanra és kurzusokra lesz szükség, amelynek egyik eleme lehet az általunk leírt csoportmunka bevezetése, elterjesztése az iskolában. Kósáné (1998) is említi, hogy a nevelési hatékonyság kialakításához szükség van az aktivizáló, diákokat bevonó módszerek megjelenésére, a tanulói tevékenységkínálat szélesítésére, kortárs kommunikáció és csoporttevékenységi keretek megteremtésére. A szociálpedagógus az a szakember, aki ezeket képes megteremteni az iskolában és iskolán kívül is, így járul hozzá intervencióival a delors-i elvek (1977) megvalósulásához („megtanulni élni, megtanulni megismerni, megtanulni dolgozni, megtanulni együtt élni”).

Csoportmunka-felfogás a szociálpedagógus munkájában

A szociálpedagógus nevelésorientációjú intervenciók szervezésével segíti az ifjúsági korosztályhoz tartozó adaptációs nehézségekkel küzdő fiatalokat, azok családjait, csoportjait és közösségeit. Egyéni, csoportos és közösségi munkaformáival dolgozik.

A szociálpedagógus által működtetett csoport nem terápiás, hiszen normál személyiségfejlődésű egyénekkel dolgozik. Nem klinikai csoport, hiszen a szociálpedagógus elsődleges beavatkozási színterei között megtalálható az iskola, a kollégium, a családsegítő intézet, a gyermekjóléti szolgálat és a gyermekvédelmi szakellátás intézményei is, így a gyermekotthonok, lakásotthonok egyaránt.

Az általunk használt *szociálpedagógiai csoportmunka meghatározás* a következőképpen hangzik:

Olyan *probléma- és szükségletcentrikus, nevelésorientált, céltudatosan* vezetett szerveződés, mely során a csoportvezető *programtevékenységeken keresztül, a csoportdinamikai* elemeket ismerve és értve, *megfelelő attitűdkészséggel* segíti a csoportot a célok elérésében és a szükségletek kielégítésében. Ezzel a tevékenységgel a csoport szocioemocionális területen támogatja tagjait.

A szociálpedagógiai csoportmunka meghatározásának tartalmi elemei

Probléma- és szükségletcentrikusság

Fontos kiindulási pontja egy csoport létrejöttének az, hogy milyen probléma, szükséglet köré szerveződik. A különböző hátrányokkal küzdő gyermekek, fiatalok eltérő szükségletek kielégítését preferálják, hiszen az adott problémát, ami jellemzi élethelyzetüket, különbözőképpen élik meg. A szükséglet-kielégítés akadályoztatásából származó problémák gyökereinek a megtalálása és az erre való érzékenység lesz a kiindulópontja annak, hogy mire hozunk létre csoportot. Tovább szélesítve a fogalmunkat, ez azt is jelenti, hogy a gyermekek figyelmét és érdeklődését rá kell irányítani azokra az igényekre (társas, szociális, emocionális), amelyek kielégítetlensége a diszfunkcionális viselkedést és a probléma megjelenését okozta. Ezáltal motiválttá lehet tenni őket arra, hogy aktívan bekapcsolódjanak a probléma köré szervezett közös témákba, csoportos játékokba, megbeszélésekbe.

Céltudatosság

A probléma és a szükségletek felismerése után szükség van egy olyan elemzői tevékenységre, mely által a csoportvezető az érzékelt hiányt, szükségletet (problémát) képes lebontani ismereti és készségbeli hiányosságokra, és az ezt kompenzáló szakmai programot képes céltudatosan felépíteni úgy, hogy az a csoporttagok fejlődését szolgálja. Fontos, hogy a csoport kimeneti céljait rész-célokra tudja lebontani, és minden tevékenységet, melyet a csoporttal együtt végez, képes legyen alárendelni a tagok szükségleteinek, igényeinek a tagok által kívánt és megfogalmazott változás érdekében.

Csoportdinamika

Toseland–Rivas (1997b) szerzőpáros segítségével az alábbiakat mondhatjuk:

A csoportot mint társadalmi rendszert felfoghatjuk úgy, mint emberek társulását és azok interakcióit. Az interakciókat nevezhetjük a csoport folyamatának, amelynek segítségével nyomon követhetjük a történéseket. A csoportfolyamat által indukált erőket – melyek hatással vannak a csoport tagjaira – nevezük csoportdinamikának. A csoportvezető számára elengedhetetlenül szükséges tudás a dinamikai összetevők ismerete, a jelenségek felismerése, adott esetben a csoport számára is érthető visszatükrözése.

Csoportvezetői attitűdkészlet

Azoknak a viselkedésmódoknak az együttese, amelyek segítségével a csoport vezetője önreflexióra, a sajátos szociokulturális helyzetből adódó akadályokkal való szembenézésre, és azok adaptív megoldására képes ösztönözni a tagjait. A folyamat közben kommunikációjával és jelenlétével referenciaként is szolgál.

A csoport életének kezdeti szakaszában a csoport vezetője sajátos szerepet tölt be. Ez a szerep nagyon hasonlít az osztályfőnöki szerephez, ám az idő múlásával és a csoport fejlődésével párhuzamosan a csoport vezetőjének egyre kisebb a szerepe a csoport életében. Folyamatosan próbálja „kidolgozni” magát a csoportból. Ezzel is segíti a demokratikus folyamatok megélését, az autonómia fejlődését, a vegyes kortárskapcsolatokban rejlő egyenrangú partneri viszonyok megtapasztalását.

Nevelési orientáltság

Pedagógiai módszerek és eszközök használatát jelenti annak érdekében, hogy a csoporttagokat jellemző egyéni potenciálok felszínre kerülését a leghatékonyabban tudja segíteni a csoport. A csoporttagra partnerként tekintünk, aki képes megoldani saját problémáit, képes megválaszolni saját kérdéseit, ám a problémamegoldó és válaszokat kereső folyamatba betekintést enged a vezetőnek és a csoportnak. Ezt a lehetőséget „használja” ki a csoportvezető, és adekvát eszközökkel támogatja a tagokat és a csoport egészét a válaszok megtalálásában.

A nevelési folyamatban az általunk használt csoportfogalom esetében az „eszközben” rejlő információra és a befogadó közötti kapcsolatra helyeződik a hangsúly. A gyermek mint csoporttag a csoportélmény során a helyzet megtapasztalásával rendezheti át vagy újra eddigi tudását, tapasztalatait például családról, munkavállalásról, pénzbeosztásról, értékekről, párkapcsolatról.

Programtevékenység

Céltudatosan összeállított játékok, gyakorlatok, szituációk, témák tematikus rendbe és sorrendbe szedett egysége, melyek révén a csoport fókuszba hozza a problémákat, szükségleteket és azokkal konstruktív módon képes foglalkozni, a vezető, beszélgetésvezető élményhez juttató tevékenységének segítségével. A csoport indulása előtt elkészített programterv folyamatos változásokon mehet át – a csoport igényeinek megfelelően –, ám léte segíti a csoport szakmai munkájának állandó tudatosságát, tervszerűségét.

Csoportmunka-képzési modell bemutatása.**A csoportvezetővé válás folyamatát támogató képzési modell**

A csoportokkal és a csoportmunkával foglalkozó szakirodalmi hivatkozások alátámasztják azt, hogy a szociálpedagógus egyik munkaformája a csoportmunka. Amikor a szakember csoportokkal dolgozik, csoportvezetői szakmai szerepében segíti a tagokat a különböző célok elérésében. A bemutatásra kerülő modell a szociálpedagógus-képzésben már részben jelenlevő módszereket, csoporttípusokat tartalmazza, melyek segítségével a hallgató szakmai szereprepertoárjában a csoportmunkához kapcsolódó csoportvezetői szerep konkrét tartalommal telítődik meg. A képzés célja nem az, hogy csoportvezetővé váljanak a hallgatók, hanem az, hogy tisztában legyenek azokkal a csoportmódszerekkel és a csoportmunkával – mint munkaformával, mely a szakember kompetencia határán belül található, és munkájuk során működtethetnek. A címben szereplő

„csoportvezetővé válást” kifejező fogalmat a fentiek alapján használjuk.

A modell megalkotása során a Szőnyi (2005) és Toseland–Rivas (1984) szerzők által bemutatott – csoportvezetővé válást támogató – képzések közül a Szőnyi-féle „háromosztatú” modellből indultunk ki, amelyet a szociálpedagógus-képzésre adaptálva, és egy kutatás eredményeire (Hadnagy 2009) támaszkodva fejlesztettünk tovább.

A modell alapja a sajátélmény megtapasztalása és az elmélet elsajátítása. (Ez megegyezik Szőnyi elgondolásával és kutatási eredményeinkkel is.)

A sajátélmény megtapasztalása sajátélményű csoportban történik, amelynek elsődleges célja a segítőtve válás támogatása. A hallgatók „szakmai képességfejlesztés” tanegységben önismeretüket fejlesztik, hiszen a pályán ők maguk is saját személyiségükkel dolgozva segítik majd a fiatalokat és családjukat. A kurzus vezetője tapasztalt csoportvezető, aki képzettségének megfelelő specifikus csoportmódszerrel dolgozhat (például analitikus orientációjú, tranzakció alapú, pszichodráma szemléletű, szabad-interakciós vagy encounter csoportokban). A csoporttag nem sajátítja el a módszert és a technikát, azonban szakmai önismereete fejlődik, és tapasztalatot szerez arról, hogy milyen csoportban dolgozni.

A sajátélménnyel párhuzamosan folyik a hallgatók elméleti képzése. A hallgatók különböző tanegységek segítségével, a csoportmunka elméletével ismerkednek meg:

- A csoport szociálpszichológiája
- Csoportdinamika
- Csoportfolyamatok
- Csoporttal kapcsolatos szervezési kérdések
- Társadalmi problémák – szociokulturális sajátosságok
- Személyiségelméletek
- Betegség – normalitás

E témák elsajátítása előadásformában és tanulócsoporthoz formában is történhet. A tanulócsoporthoz (az oktatásszervezési formájaként) a csoport elméletét meghatározó témákat aktívan dolgozzák fel a hallgatók. Kiscsoport-alakítás, feladatvállalás, feldolgozás, bemutatás és értékelés folyamatán keresztül – a hallgatók aktivitását felhasználva – mélyítik el ismereteiket a csoportról, a csoportmunkáról.

Az elméleti ismeretek (tanulócsoport) és a sajátélményű csoport megtapasztalása alapján a hallgatók belépnek a csoportvezetővé válás képzési folyamatának gyakorlatorientált szakaszába. Ekkor kiképzőcsoport-típusokban vesznek részt. A kiképzőcsoport fogalmát, ebben a szakaszban újra definiáljuk, eltérően attól, ahogy azt Szőnyi (2005) használja. Az általunk használt kiképzőcsoport fogalom tartalmazza a sajátélményű csoportmunkát és az új elméleti ismereteket is, de itt más tartalmak jelennek meg. A kiképzőcsoport-típusokat is megkülönböztetjük. Az egyik a *konkrét módszer, a technika elsajátítását segítő kiképzőcsoport-típus*, a másik a *problémacentrikus csoportmunka elsajátítását támogató kiképzőcsoport-típus*.

A konkrét módszer, technika elsajátítását segítő kiképzőcsoport-típus

Erre a kiképzőcsoportra a *tréningjellegű* csoport meghatározás a legmegfelelőbb kifejezés.

A tréningjellegű kiképzőcsoportnál tematikus csoportmódszerrel ismerkednek meg a hallgatók, azaz kapnak egy olyan leírást, amely megadja azt, hogy milyen folyamatokon, milyen lépésekben kell haladniuk az adott módszer, technika alkalmazásakor (például értékfeltárás, konfliktuskezelés, életúttervezés). Ennek alapja a Szilágyi K. (2002) által kialakított tanácsadói folyamatban használatos tematikus csoportmunka. Ezt a kiképzőcsoportot is jellemzi az *elmélet, sajátélmény* –, de eltérő tartalommal és intenzitással, mint ahogy azt már az elméleti alapoknál bemutattuk –, és megjelenik egy új elem, a *mikrovezetés*. Az elméleti jelleg eltérő tartalma itt azt jelenti, hogy az elmélet szorosan kapcsolódik az elsajátításra szánt konkrét csoportmódszerhez, technikához. Például értékfeltárási csoportmunka esetén az érték fogalmáról, szerveződéséről, a viselkedést meghatározó sajátosságairól szól a bevezetés, és ezeket a témákat a hallgatók a tanulócsoportra jellemző aktív módon dolgozzák fel. Ezek után fontos lesz a módszerhez kapcsolódó sajátélmény megtapasztalása. A hallgatóknak is meg kell élniük ugyanazt, amit majd később ők szeretnének a gyermekeknél, fiataloknál élményként létrehozni. Majd bővül a harmadik nagyon fontos résszel a kiképzőcsoport, a *mikrovezetéssel*. A mikrovezetés során a kiképzőcsoport tagjai az adott módszert, technikát védett környezetben, saját csoporttársaikon próbálják ki (a hasonlóság a mikrotanítással kimutatható). Ez nagyon fontos eleme a csoportvezetővé válás folyamatának, hiszen először itt lesz olyan élménye a leendő csoportvezetőnek, amikor kipróbálhatja önmagát. A mikrovezetéséről visszajelzéseket kap a csoporttársaktól, akik szinte tükröt tartanak elé.

Miután ezeket teljesítik a hallgatók, a konkrét módszer, technika kipróbálására kerülhet sor a terepen. Ebben a folyamatban szupervízióval támogathatja a képzés a csoportvezető-hallgatót. Ez a kiképzőcsoport negyedik eleme. A szupervízió ellenőrző és támogató funkciója van. Ellenőrzi a hallgatót, hogy egyik csoportülésről a másikra hogyan készüljön a csoporttörténeteknek megfelelően, ugyanakkor támogatja is, hiszen kétségeit, felmerülő kérdéseit megoszthatja, és ezáltal segítséget kaphat. Ennek folyamata történhet egyéni vagy csoportos helyzetben is, és csoportban a tapasztalatok megosztása során tanulhatnak is egymástól a hallgatók. A szupervíziós csoportot nagyon fontos, hogy gyakorlott, a módszert ismerő és nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkező szakember vezesse.

A tematikus csoport nem igényel kiemelkedő kreativitást a vezető részéről, mert adott a felépítése, adottak a csoport egységei, és ezt kell végigvinnie a vezetőnek. A szociálpedagógus mindennapi tevékenységében is nagyon jól használhatók a Ludányi (2006) által kidolgozott értékfeltárási és konfliktuskezelési technikák. A munka során szerzett tapasztalatokra jól építhető a problémacentrikus alapú szociális csoportok vezetését segítő kiképzőcsoport, amely az előző csoporttípusra épül.

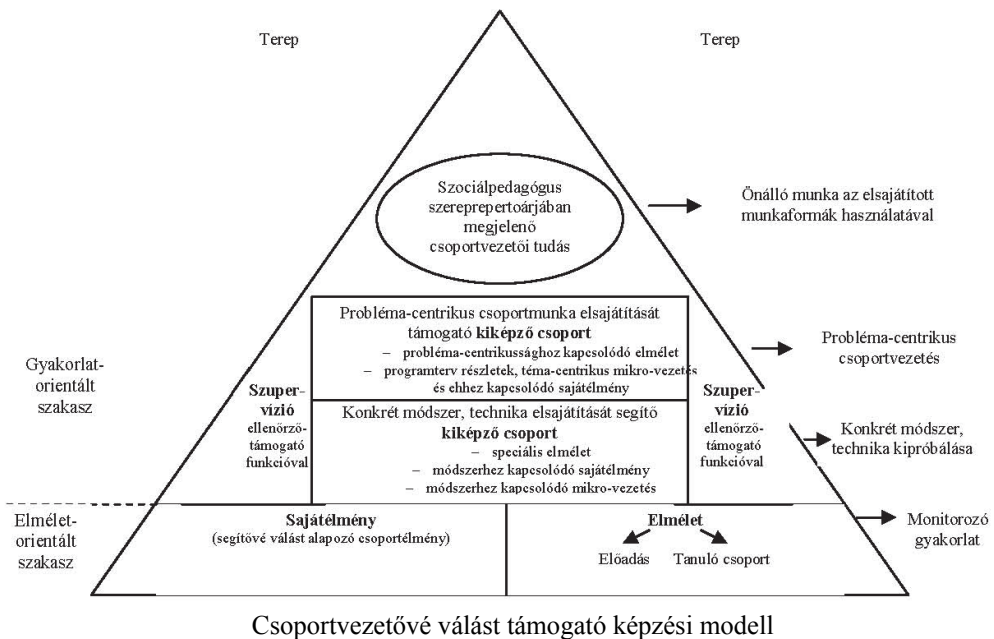
A problémacentrikus csoportmunka elsajátítását támogató kiképzőcsoport-típus

Itt nem kapnak kész tematikát a tagok, hanem azt a készséget alakítjuk ki, hogy hogyan lehet probléma- és szükségletcentrikus, témaorientált csoportprogramtervet létrehozni a célcsoport szociokulturális sajátosságainak ismeretében. A fentiekben bemutatott tematikus csoport terepen történő kipróbálása során a hallgatók gyermekekkel találkoznak, és így sok tapasztalatra tesznek szert az adott korosztály jellemzőiről, problémáiról. Ezt a tapasztalatot használhatjuk fel ebben a szakaszban, a kiképzőcsoport-típusban. Ennek a kiképzőcsoportnak is van elméleti, sajátélmény- és mikrovezetés-jellege, de itt más összefüggésben kell értelmeznünk ezeket a fogalmakat.

Elméleti vonatkozás alatt a problémaérzékenység, a szociokulturális sajátosságok felismerési és a programtervezési készség kialakítását helyezhetjük a középpontba. A hallgatók előzetes tapasztalataira építve elkészítettünk egy problémalistát, amelynek az alapja a tematikus csoportok vezetésének tapasztalata, majd kiscsoportokban a kiválasztott kérdésekre problémacentrikus programterveket hozhatnak létre a hallgatók. A programterv részelemeit, a mikrovezetés keretén belül, a hallgatók a társaikon kipróbálhatják, így újabb

csoportvezetési tapasztalattal gazdagodhatnak. Megtapasztalják a téma-centrikus beszélgetésvezetést, illetve azt is, hogy ezekről a témákról ők hogyan tudnak beszélni, hiszen szerepjátékon keresztül beleképzelik magukat tagként a célcsoport helyzetébe (sajátélmény).

E kiképzőcsoport működése során a célcsoportnak megfelelő probléma-centrikus (szükségletcentrikus) programtervek jönnek létre, és ezeket a hallgatók terepen kipróbálhatják. Ezt a tevékenységet is szupervíziós beszélgetések segítik. A modellt az ábra szemlélteti.

Ez a modell tartalmazza mindazokat a képzési módszereket és csoporttípusokat, melyeket az említett kutatási eredményekre alapozva a kutatásba bevont hallgatók és oktatók preferáltak. Így meg van az esélye annak, hogy a képzés hatására a szociálpedagógus szakember képes lesz a mindennapi munkájában a csoportmunkára, a csoportok vezetésére. Ezt a képzésben ellenőrizhetjük később, hiszen a Bologna-rendszert jellemző szociális képzések 7 féléves képzési rendszerében a 7. félév csak gyakorlatból áll, így a felkészült hallgatók bátran választhatják a csoportmunkát – mint munkaformát – az egyéni, a családi és a közösségi feladat ellátása mellett.

Irodalomjegyzék

- Bábosik István: Az iskola nevelési hatékonyságának mutatói. In *Új Pedagógiai Szemle*. 2000. 4. szám.
- Delors, Jacques: *Oktatás – rejtett kincs*. A Jacques Delors vezette Nemzetközi Bizottság jelentése az UNESCO-nak az oktatás XXI. századra vonatkozó kérdéseiről. Budapest, 1997, Osiris Kiadó.
- Hadnagy József: *A csoportmunka oktatásának sajátosságai a hazai szociálpedagógus képzésben*. Budapest, 2009, Doktori disszertáció, ELTE.
- Kósáné Ormai Vera: *A mi iskolánk – Nevelépszichológiai módszerek az iskola belső értékelésében*. Budapest, 1998, Iskolafejlesztési Alapítvány.
- Ludányi Ágnes: *Ismeret – Önismeret*. Budapest, 2006, Okker Kiadó.
- Natorp, Paul: Nevelés és közösség. In Kozma Tamás – Tomasz Gábor (szerk.): *Szociálpedagógia*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó – Educatio Kiadó, 49–56. p.
- Nohl, Hermann: Nevelési szándék az állami ifjúságvédelemben. In Kozma Tamás – Tomasz Gábor (szerk.): *Szociálpedagógia*. Budapest, 2000, Osiris Kiadó – Educatio Kiadó, 57–61. p.
- Szilágyi Klára: *Pályaorientáció* (Módszertani kézikönyv csoportvezetők számára). Budapest, 2002, Kollégium Tanácsadó, Szolgáltató Kft.
- Szőnyi Gábor: *Csoportok és csoportozók. A lélektani munkára építő csoportok vezetése*. Budapest, 2005, Medicina Könyvkiadó Rt.
- Toseland, R. W. – Rivas, R. F.: A csoportmunka gyakorlatának központi kérdései. In Hegyesi Gábor (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata 4*. Budapest, 1997a, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola.
- Toseland, R. W. – Rivas, R. F.: Csoportdinamika. In Hegyesi Gábor (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata 4*. Budapest, 1997b, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 56. p.